

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

O‘ZBEK OILALARIDA AN’ANAVIY VA ZAMONAVIY
MUNOSABATLAR

В УЗБЕКСКИХ СЕМЬЯХ ТРАДИЦИОННЫЕ И СОВРЕМЕННЫЕ
ОТНОШЕНИЯ

IN UZBEK FAMILIES TRADITIONAL AND MODERN RELATIONS

Xudoyberdiyev Sherzodbek rahimberdi o‘g‘li

University of economics and pedagogy

"Ijtimoiy va gumanitar fanlar" kafedrasasi assistenti

khudayberdiyevsherbek@gmail.com

Abstract: Ushbu maqolada o‘zbek oilalarida an‘anaviy va zamonaviy munosabatlarning shakllanishi, ularning o‘zaro ta‘siri hamda jamiyatdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, o‘zbek oilasining o‘ziga xos xususiyatlari, qadimdan rivojlanib kelayotgan qarindoshlik munosabatlari o‘rganiladi.

Keywords: oila, jamiyat, an‘ana, qadriyat, munosabat, qarindoshlik, axloq

Kirish Oila — nikoh yoki qarindoshlikka asoslangan kichik ijtimoiy guruhdir. Uning a‘zolarini umumiy ro‘zg‘or yumushlari, o‘zaro yordam va axloqiy javobgarlik bog‘lab turadi. Oilaning eng muhim ijtimoiy funksiyalariga inson hayotini davom ettirish, farzandlar tarbiyasi, oila a‘zolarining yashash sharoiti va bo‘sh vaqtini samarali tashkil etish kiradi. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa hisoblansa-da, jamiyatda hukm surayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va mafkuraviy munosabatlar ta‘sirida shakllanadi va o‘zgarib turadi. Shunga ko‘ra, har bir jamiyat jamiyatdagi o‘zgarishlarga mos ravishda o‘zining oila tuzilishi va oilaviy munosabatlar modelini shakllantiradi.

Oila insoniyat tarixida har doim ham mavjud bo‘lmagan. Ibtidoiy jamoa tuzumining ilk bosqichlarida, odamlar erkin uyushgan guruhlarda yashaganlarida, jinslar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi maxsus me‘yorlar mavjud bo‘lmagan. Guruhdagi barcha erkaklar va ayollar o‘zaro sherik hisoblangan. Dastlab ota-onalar va bolalar o‘rtasida, keyinchalik esa aka-ukalar va opa-singillar o‘rtasida jinsiy munosabatlar taqiqlangan, bu esa guruhli oilalarning paydo bo‘lishiga olib kelgan. Biroq, bu ilk oilalarda hali barqaror, monogam nikoh va mustaqil xonadonlar mavjud emas edi. Bu bosqichda tabiiy jarayon tugallandi: jinsiy munosabatlar qon-qarindoshlarni istisno qila boshladi va bir erkak bilan bir ayolning ittifoqi bilan cheklanib qoldi (yana qarang: Patriarxal oila, Poliandriya, Poligamiya, Poliginiya).

Oila jamiyatning eng asosiy bo‘g‘ini hisoblanib, har bir xalqning madaniyati, urf-odatlar va qadriyatlari asosan oilada shakllanadi hamda avloddan avlodga o‘tadi. O‘zbek jamiyatida oilaviy munosabatlar uzoq tarixiy an‘anaga ega bo‘lib,

ko'p jihatdan an'anaviy qadriyatlarga asoslanadi. Biroq so'nggi o'n yilliklarda globallashtirish, urbanizatsiya va texnologik taraqqiyot ta'sirida oilaviy munosabatlarda sezilarli o'zgarishlar yuz berdi.

Asosiy qism Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy islohotlarning mohiyati oila manfaatlarini himoya qilish, uning muhim ijtimoiy institut, barkamol avlodni tarbiyalash beshigi sifatidagi rolini kuchaytirish, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy asoslarini qo'llab-quvvatlash, tizimli chora-tadbirlar orqali oila tarbiyasi va reproduktiv salomatlikni targ'ib qilishdan iboratdir. Har bir inson oilada tug'iladi va tarbiyalanadi, jamiyat esa oilalardan shakllanadi. Oilalar qanchalik baxtli va farovon bo'lsa, jamiyat shunchalik rivojlanadi.

Oila ijtimoiy hayotning davomiyligini, avlodlar almashinuvini va tarbiyaning barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy makondir. U kelajak avlodga ta'sir ko'rsatadi va qadriyatlar tizimini shakllantiradi. Oila — erkak va ayol o'rtasidagi qonuniy nikoh, ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlar asosida shakllangan birlamchi ijtimoiy birlikdir. U jamiyatning axloqiy me'yorlari va qoidalari bilan qo'llab-quvvatlanadi hamda insoniyat madaniyatini saqlash va kelajak avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi.

Zero, globallashtirish jarayonlarining jadallashtirish oilaviy qadriyatlarni himoya qilish zaruratini ham kun tartibiga chiqardi. Iqtisodiy integratsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, Internet tarmog'ining dunyo bo'ylab tarqalishi kabi zamonaviy tendensiyalar oilaviy munosabatlar madaniyatiga ta'sir ko'rsata boshladi. Ushbu tendensiyalar an'anaviy amaliyotlarning pasayishiga yordam berdi va oila a'zolarida an'anaviy qadriyatlarga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishiga olib keldi.

O'zbek oilalarida an'anaviy va zamonaviy munosabatlar asta-sekin uyg'unlashib bormoqda. Keksalarni hurmat qilish, ularga g'amxo'rlik qilish va qarindoshlik rishtalarini saqlash kabi an'anaviy oilaviy qadriyatlar hamon muhim ahamiyatga ega. Biroq, zamonaviy ta'sirlar tufayli oila dinamikasida ham ma'lum o'zgarishlar kuzatilmoqda. Yosh avlod orasida mustaqillik, tenglik va o'zaro hurmat kabi zamonaviy qadriyatlar tobora keng tarqalmoqda.

O'zbek oilalaridagi an'anaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari

Kattalarni hurmat qilish: O'zbek oilalarida kattalarni hurmat qilish, ularning fikrini inobatga olish katta ahamiyatga ega. Oilada ota, ona, bobo va buvilarning o'zni alohida bo'lib, ularning maslahatlariga ko'pincha amal qilinadi. ...

Oila birligi: Oila a'zolari bir-birini qo'llab-quvvatlashga, ahil yashashga intiladi. Qiyin paytlarda ular bir-birlariga yordam beradilar, o'zaro yordam ko'rsatadilar. ...

Erkaklar va ayollarning vazifalari: An'anaga ko'ra, erkaklar oila boshlig'i hisoblanadi, ayollar esa uy yumushlari va bolalar tarbiyasi uchun mas'uldirlar. Biroq, zamonaviy ta'sirlar tufayli bu rollar asta-sekin o'zgarib bormoqda. ...

Oilaviy marosimlar: To'ylar, tug'ilgan kunlar, xatna marosimlari va boshqa an'anaviy yig'inlar oila a'zolari tomonidan birgalikda nishonlanadi va yuqori baholanadi.

O'zbek oilalarida zamonaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari

Yoshlar mustaqilligi: Yoshlar o'z fikrlarini erkin bildirishga va o'zlari tanlagan kasbni egallashga tobora ko'proq intilmoqdalar. Shuningdek, ular ko'pincha ota-onalarining roziligi bilan turmush o'rtoq tanlashda ko'proq mustaqillikka erishmoqdalar.

Ayollarning ijtimoiy faolligi: Ayollar hozirda ta'lim olishmoqda va ish kuchiga kirishmoqda, bu esa ularning iqtisodiy mustaqilligini oshirdi. Natijada ularning jamiyatdagi o'rni tobora ortib bormoqda.

Individualizm: Yoshlar orasida o'z shaxsiy manfaatlari va ambitsiyalariga e'tibor qaratish tendensiyasi kuchayib bormoqda, bu esa o'z-o'zini rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi.

Teng huquqlilik va o'zaro hurmat: Erkaklar va ayollar o'rtasidagi munosabatlar yanada teng bo'lib, o'zaro hurmatga urg'u berilmoqda. Bu o'zgarish oilada ham, kengroq ijtimoiy kontekstda ham ahamiyatlidir.

Shaxslararo munosabatlar: Yoshlar o'z munosabatlarida bir-birlarining manfaatlarini tobora ko'proq hurmat qiladilar va bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga tayyor bo'ladilar.

1. An'anaviy va zamonaviy oila modellari: kontrastlar va konvergensiya.

An'anaviy oilaviy munosabatlarning xususiyatlari Ko'p yillar davomida o'zbek oilalari quyidagi an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy tuzilmalar asosida shakllangan:

Iyerarxik tuzilish: Ota oilaning boshlig'i hisoblanib, uning so'zi qat'iy hisoblanadi. Ona ro'zg'or tebratish va bolalarni tarbiyalash uchun mas'uldir. ...

Jamoaviylik: Oilaning har bir a'zosi shaxsiy manfaatlardan ko'ra oila manfaatlarini ustun qo'yadi.

Kengaytirilgan qarindoshlik modeli: Qarindoshlarning keng tarmog'i o'zaro yordam va maslahat beradi.

Erta nikoh: An'anaga ko'ra, yoshlar erta turmush qurishlari kerak deb hisoblangan.

Garchi bu qadriyatlar ijtimoiy barqarorlik va avlodlararo mustahkam aloqalarni ta'minlagan bo'lsa-da, ba'zi hollarda ular shaxsiy erkinlik va mustaqillikni cheklovchi deb qaralgan.

2. Zamonaviy oila modeli va unga ta'sir etuvchi omillar So'nggi o'n yilliklarda zamonaviy yondashuvlar o'zbek oila hayotiga tobora ko'proq ta'sir ko'rsatmoqda. Bu o'zgarishga bir nechta omillar sabab bo'ldi:

Ta'lim darajasining oshishi: Ota-onalar, ayniqsa ayollar, ko'proq oliy ma'lumot olmoqda.

Internet va global madaniyatning ta'siri: Ijtimoiy tarmoqlar dunyoqarashni kengaytirib, insonlarni xilma-xil turmush tarziga duchor qilmoqda.

Ayollar rolining o'zgarishi: Ayollar ijtimoiy hayotda faolroq ishtirok etmoqda, mehnat bozoriga kirib bormoqda va rahbarlik lavozimlarini egallamoqda.

Mustaqil fikrlash va shaxsiy tanlov: Bolalar tobora ko'proq kasb va turmush o'rtog'i haqida o'zlari qaror qabul qilishni afzal ko'rmoqdalar.

Zamonaviy oila modeli tenglik, shaxsiy erkinlik, ochiq muloqot va o'zaro hamkorlikka urg'u beradi.

3. Ziddiyat va muvozanat Oilaviy munosabatlarga an'anaviy va zamonaviy yondashuvlar o'rtasida tabiiy ziddiyat mavjud. Keksa avlod an'anaviy qadriyatlarni saqlab qolishga moyil bo'lsa, yoshlar o'zgarishlar va innovatsiyalarga ko'proq ochiqdirlar. Biroq, bu qarama-qarshilikka ziddiyat sifatida emas, balki muvozanatli birga yashashni topish imkoniyati sifatida qarash kerak.

Zamonaviy o'zbek oilalarining aksariyati asosiy an'anaviy qadriyatlarni saqlab qolgan holda, zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirishga intilmoqda. Masalan, ota-onalar farzandlariga tanlash erkinligini berish bilan birga, ularni milliy o'ziga xoslik, til va madaniy urf-odatlariga hurmat bilan tarbiyalashlari mumkin.

Bugungi kunda jamiyatimizda muqaddas sanalgan oila murakkab ijtimoiy tizim sifatida "ota-ona va farzandlar", "er-xotin va quda-andalar", "kelin-kuyov va quda-andalar" kabi turli shakldagi munosabatlarni o'z ichiga oladi. Oilaviy hayotning tuzilishi, an'anaviy urf-odatlar va qadriyatlar, muloqot shakllari, milliy me'yorlarga rioya qilish - bularning barchasi o'zbek oilalarining etnomadaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

Bu xususiyatlar xalqning milliy xarakteri, fe'l-atvori, orzu-istaklari, g'ururi, qadr-qimmat, e'tiqodi, qadriyatlari va tarixiy xotirasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek oilaviy hayotining asosiy jihatlari bo'lgan o'zaro hurmat, ota-onaga ehtirom, farzandlarga mehr-shafqat, yosh avlodga mehribonlik ma'naviy barkamol insonni shakllantirishda juda muhimdir. Bu qadriyatlar axloqan sog'lom, ma'naviy yetuk, insoniy fazilatlarga boy insonni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Muhimi, bu qadriyatlar dastlab oila muhitida bolalar ongiga singdiriladi. Sharqda, xususan, O'zbekistondagi oilalar chuqur madaniy ildizlar va jamiyat totuvligini aks ettiruvchi bir qator o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi.

Birinchidan, oilada erkaklarning hukmronligi;

Ikkinchidan, oila a'zolarining yoshi, jinsi va oilaviy holatiga ko'ra aniq ifodalangan va qat'iy amal qilinadigan iyerarxiyaning mavjudligi. ((bobo, buvi, ota, ona, o'g'il, qiz, qaynona, qaynota, qaynsingil, va hokazo)

Uchinchidan, an'anaviy oilalarda ota-onaning, ayniqsa, otaning farzandlar ustidan yuqori obro'ga egaligi;

To'rtinchidan, serfarzandlik, bolajonlik, keksalarni hurmat qilish fazilatlarini yuqori darajada ifodalangan;

Beshinchidan, abxazlar, osetinlar, kabardlar kabi xalqlarda kuzatilgani kabi, bugungi kunda ko'plab an'anaviy o'zbek oilalarida ota-onaning kattalar oldida bolaga nisbatan mehr-muhabbatini ochiq bildirmaslik - otaning bolani qo'liga olmasligi, bolani ko'tarmasligi, bola bilan o'ynamasligi kabi xususiyatlar mavjud bo'lib, bu erkaklarning hissiy barqarorligi va haqiqiy erkaklik fazilatlarini namoyon etish usuli sifatida qaraladi;

Oltinchidan, oiladagi munosabatlar vertikal xarakterga ega, ya'ni ayol eriga, bolalar ota-onaga, uka akasiga, singil opasiga bo'ysunadi.

Mamlakatning iqtisodiy imkoniyatlari, aholi moddiy va turmush darajasining o'sishi o'z navbatida oilaviy munosabatlarning o'zgarishiga, yangi munosabatlarning shakllanishiga, qon-qarindoshlik rishtalari doirasining kengayishiga olib keldi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy oilaviy-qarindoshlik munosabatlari hamon ustuvor bo'lib qolmoqda. Oila va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlik qarindoshlik, qo'shnichilik va mahallachilik aloqalari orqali namoyon bo'ladi. Bu aloqalar ming yillar davomida shakllangan bo'lib, ular orqali oila jamiyatning ma'naviy hayotida muhim rol o'ynaydi. Oiladagi shakl, tuzilish va munosabatlar so'nggi 150 yildan buyon muhim tadqiqot obyekti sifatida tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda.

Xulosa O'zbek oilalarida an'anaviy qadriyatlar saqlanib qolgan bo'lsa-da, zamonaviylik ta'sirida oilaviy munosabatlar asta-sekin o'zgarib bormoqda. Bu o'zgarishlar oilalarning turmush tarzini yaxshilashga, erkinlik va tenglikka asoslangan munosabatlarni shakllantirishga yordam bermoqda. O'zbek oilalarida an'anaviy va zamonaviy munosabatlar bir-biriga zid emas, balki bir-birini boyitishi mumkin. An'anaviy qadriyatlar jamiyatda barqarorlik va birdamlikni ta'minlaydi, zamonaviy yondashuvlar esa shaxsiy erkinlik va farovonlikka yo'l ochadi. Shuning uchun har bir oila ushbu ikki yondashuv o'rtasidagi muvozanatni saqlashi va o'z farzandlari uchun sog'lom muhitni yaratishi kerak, bu esa zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotining poydevori bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. O.Bo‘riyev, F.Rahmonov. Etnolgiya atalamalarining qomusiy lug‘ati,
2. Bo‘riyev O. O‘zbek oilasi. – Toshkent:O‘zbekiston,
3. Ashirov A. O‘zbek xalqining oilaviy an‘analari.
4. Snesev G.P. O‘rta Osiyo xalqlari etnografiyasi.
5. Jabborov I. O‘zbeklar etnografiyasi.
6. Shoumarov G‘., Sharqona oila.,
7. Rizouddin ibn Faxriddin, Oila,
8. O‘zME.Birinchi jild.